

Од проблематиката на заменките во балкански контекст

1. Предмет на описот.

Пишувајќи неколкупати досега за системот на заменките во македонскиот јазик, пошироко - за персоналната референција или, потесно – за некои (избрани) заменки и нивната референција и во рамките на егзофората и во рамките на ендофората, односно и во рамките на текстот и во рамките на надворешниот свет, акцентот сме го ставале на поврзницата на јазикот со стварноста, односно како се одразува она што нè опкружува во јазичниот систем и кои се пројавите на дејствителноста, како што ја нарекува Падучева, во пренесувањето на информациите преку јазикот. Имајќи ги предвид граматичките категории наспрема категориите установени во другите науки, повторно ќе го имам предвид мислењето на Вандриес (Вандријес 1998, 114) за постоење на одделни логички и граматички категории и произволната распределба на фактите, зашто час во различни логички категории ќе распоредиме факти од исти граматички карактер, час во иста граматичка категорија ќе распоредиме факти што логички немаат ништо заедничко. Па, така, граматичарите имаат оправдување за користењето на своја произволна и, честопати, нелогична номенклатура, која има своја граматичка вредност. Сепак, од нив треба да се бара барем да ги ускладат своите класификации, во кои е жртвувана логиката, со граматичките барања на јазикот што го проучуваат.

Задржувајќи го и овојпат тој пристап, сепак, тука фокусот ќе ни биде врз системот на заменките, т.е. некои аспекти од овој систем, сопоставен со соодветните системи во другите балкански јазици и можноста некои развојни линии да бидат последица на интерференција во балканскиот ареал.

Ќе претставиме некои аспекти на системите на заменките во одделни балкански јазици, ќе го споредиме со македонската ситуација и ќе ги издвоиме специфичните ситуации, кои се последица на ареалниот контакт, а не на инхерентниот дијахронски развој на јазиците.

Нашето очекување е дека системите се развивале, пред сè, автономно, но некои ситуации, како, на пример, линеаризацијата од аспект на местото на клитиките, се чисто балканистички.

Всушност, од балканистички аспект, откако ќе ги претставиме системите, ќе се осврнеме на три работи, соодветни и компаративно:

а) упростувањето на формите, поттикнати од балканистички соображенија, а потоа како продолжение, веројатно, резултат на внатрешнојазичен развој;

б) местото на клитиките во рамките на реченицата, односно исказот;

в) удвојувањето на објектот, односно на дативните и на акузативните форми на заменките во рамките на реченицата.

II. Воведни забелешки. Дефинирање на основните поими што се предмет на нашиот интерес во општолингвистички контекст. Заменките и нивните референцијални карактеристики. Личните заменки.

Заменките како зборовна група се честопати многузначно дефинирани. Хетерогеноста на дефинирањето, сепак, како заеднички именител ја издвојува нивната референцијална, односно посочувачка функција. Заменувањето:посочувањето е еволутивноста во дефинирањето на заменките од традиционалните до современите. Првично, тука би направиле краток преглед на историскиот развој на дефинициите на оваа зборовна група, а потоа (и) на референцијата (посочувањето) како основна карактеристика на заменките.

Кристал (Kristal 1998, 406) наведува дека во граматичката класификација на зборовите, *заменки* е назив за една затворена група зборови, кои можат да се употребат како замена за именска група/синтагма или за поединечна именка. Граматичкиот опис на дистрибуцијата на заменките во некој јазик е, според него, сложен: честопати се дава повикувајќи се на поопштите поими како што се про-форма¹ и деиксис.

¹ Под про-форма, Кристал (1998, 296) подразбира термин со кој, во некои модели на граматичката дескрипција, се означува секоја ставка во реченицата што служи како замена за некоја друга ставка или конструкција. Најважна класа тука прават заменките (лат. *pronomen*), па оттаму, по аналогија, создаден е и овој термин.

Метјуз (Matthews 2005, 299) ја дефинира заменката како елемент од класа, чии членови, вообичаено, оформуваат именски групи, чие значење е минимално определено. На пр., *таа* е замена, која, сама по себе, не прави ништо повеќе од идентификување на референтот како едно лице или предмет, кое е, се класификува или се прима/сфаќа како да е од женски пол.

Традиционално, продолжува Метјуз, се вели дека тие стојат наместо именките или именските групи. На пр. во *Таа дојде*, заменката стои наместо многу поконкретните: Мерлин Монро, Лусиен, Девојчето во аголот...

Јесперсен (Jespersen 1992, 82) во својот познат стил спори со традиционалните сфаќања и дефинирања во граматиката. Вели дека сите ги признаваат заменките како посебна/одделна зборовна група, но што е тоа што ги изделува во однос на другите зборовни групи? Стоењето на местото на некоја именка е нивната главна карактеристика, но, ќе праша Јесперсен, на чие место стојат заменките што недвојбено ги сметаме за дел од оваа група, како на пример „никој“ или прашалното „кој“?!

Дополнително, Јесперсен (Jespersen 1992, 83) го пренесува мислењето на Норин (Noreen) дека со една таква дефиниција и зборови од типот на „долупотпишаниот“, „тука“ (стои на местото на „на ова место“), денеска... треба да се третираат како замени, што се разбира е недопустливо од аспект на граматичките норми. Всушност, грешката во една ваква поделба е тоа што се должи само на „семиологички“ или поимски поглед, а не и на начинот на кој мислењето се искажува во некој конкретен јазик.

Во однос на референцијалните карактеристики, треба да се има предвид гледиштето на Падучева (2010, 10) дека заменките се главното средство на референцијата и тие се одделна лексичко-семантичка, а не само граматичка група зборови (Падучева 2010, 11).

Личните замени се нарекуваат така не поради тоа што упатуваат на, односно посочуваат лица, туку поради граматичката категорија лице, која ја поседуваат. Тие го посочуваат говорителот – првото лице, соговорникот – второто лице и некое отсутно лице, односно кое било друго лице што не учествува во комуникацискиот акт – третото лице.

Имајќи го предвид овој критериум, за третото лице неколкупати сме го изнесле ставот дека се работи за не-лице, односно само за глаголска форма².

За личните заменки ќе го издвоиме и мислењето на Метјуз (Matthews 2005, 274), кој за личните заменки вели дека се такви заменки што разликуваат лица и се користат за разликувачка референција меѓу зборуваачот и соговорникот, односно преку граматичките форми се прави дистинкцијата зборуваач:соговорник (учесници во комуникацискиот акт).

III. Преглед на системот на личните заменки во македонскиот јазик. Одликите во однос на предметот на нашиот опис.

Заменките, како зборовна група, според поделбата на Виноградов, по која се води и Конески (1999, 330-342) спаѓаат во групата имиња, тие се менливи зборови и се полнозначни. Според Конески (1999, 330) „оваа група ја чинат неколку зборови, но затоа тие се од големо значење во системот на јазикот. Нивната служба“, наведува тој, „е да укажуваат на лицата и на предметите, или директно да ги посочуваат. Затоа и се подлага на критика старото граматичко сфаќање“, продолжува Конески, „изразено и во самиот назив на оваа зборовна група, дека тие ги заменуваат именките, придавките и сл“.

Во Општата граматика на македонскиот јазик (2008, 177) за заменките пишува: „Заменките се зборови што означуваат или посочуваат предмети, суштества и појави. Со нив се означува некој или нешто не со неговото именување, туку со укажување на него“.

Личните заменки во македонскиот јазик, покрај номинативна форма, разликуваат и дативни и акузативни форми (форми за индиректен и за директен објект), секоја претставена со долга и со кратка (клитичка) форма. Акузативната форма ја покрива и

² Сп. во општолингвистички контекст: Benvenist, Emil: *Problèmes de linguistique générale*, Nolit, Beograd, 1975, Jespersen, Otto: *The Philosophy of Grammar*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992.

Во македонистички контекст: Дучевска, Анета: *Можен пристап за разгледување на третото лице во системот*, Трет научен собир на млади македонисти, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 1997, 49-56; Карапејовски, Бобан: „Категоријата лице и нејзината референција на поимите во стварности“, Шести научен собир на млади македонисти, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2010, 27-40.

употребата за искажување на другите падежни односи, односно функционира како *casus generalis* (општа форма).

	еднина	множина
1 л.	Н. јас	ние
	Д. мене, ми	нам, ни
	А./О. мене, ме	нас, нè
2 л.	ти	вие
	тебе, ти	вас, ве
	тебе, те	вам, ви
3 л. (м.р.)	тој	тие
	нему, му	ним, им
	него, го	нив, ги
(ж.р.)	таа	
	нејзе, ѝ	
	неа, ја	

(Табела 1: Системот на личните заменки во македонскиот стандарден јазик.)

Ако го споредиме овој приказ на системот на личните заменки во стандардниот македонскиот јазик со системите во македонските дијалекти³, може да забележиме дека најблизок или речиси и идентичен е системот во скопските, велешкиот, прилепскиот и бобоштенскиот говор.

Другите западни говори имаат тенденција на упростување на деклинацијата⁴, па и покрај тоа што имаат три форми, долгата дативна и акузативна форма и во еднина и во множина се изедначуваат: неа, ја/ѝ, нас нè/ни, вас ве/ви и сл. (Видоески 1999:128)

³ Сп. Видоески, Божидар: Формите и заменките (историја и географија), Дијалектите на македонскиот јазик, т. 3, МАНУ, Скопје, 1999, 127-174.

⁴ Упростувањето на деклинацијата, односно преминот од аналитизам во синтетизам е еден од главните структурни балканизми, в. Асенова, Петя: Балканско езикознание, Faber, В. Търново, 2002, стр.76: „Тенденција към аналитизъм в развој на именните системи е присъща на много индоевропейски езици. Но развојот од синтетизъм към аналитизъм в балканските езици е забележителен с това, че обединява в единна

Чекор натаму направиле источните дијалекти, каде што системот се свел на деклинациски тип од две форми, односно дативниот објект се искажува со *na+casus generalis*: (*Му рече на него*), по аналогија на другите дативни објектни форми (незаменски), а и како инхерентна тенденција на упростување на деклинацијата, која наоѓа свое исходиште во балканската јазична заедница (в. фусноста 4).

	еднина	множина
1 л.	Н. јас	ние
	Д. на мене, ми	на нас, ни
	А./О. мене, ме	нас, нè
2 л.	ти	вие
	на тебе, ти	на вас, ви
	тебе, те	вас, ве
3 л. (м.р.)	он	они
	на него, му	на ни(х), им/му
	него, го	ни(х), ги
(ж.р.)	она	
	на неа, ѝ	
	неа, ја	

(Табела 2: Системот на личните заменки во источните македонски дијалекти⁵.)

Системот како во табела 3 е застапен источно од линијата Куманово – Свети Николе – Неготино – Лерин – Бобоштица и е упростен до номинативна и општа форма, а дативниот однос се искажува со *na + casus generalis*. Заменката за третото лице и он/она/оно/они за разлика од онаа со т-корен на запад.

система множество взаимно зависими явления (като синкретизъм на родителен и дателен падеж, неразграничаване на покој и посока, удвояванена обекта и т.н.), които създаваат неповторимия облик на балканския тип аналитизъм“.

⁵ Сп. Видоески, Божидар: Формите и заменките (историја и географија), Дијалектите на македонскиот јазик, т. 3, МАНУ, Скопје, 1999, 128.

Во однос на местото на местото на клитиките во рамките на линеаризацијата на ситаксичко рамниште, македонскиот стандард дозволува и енклитчка и проклитичка употреба на атоничните форми на заменките. Како што наведуваат Савицка-Спасов (год, 205-206) „распоредот на клитиките во македонскиот јазик е балканско романски, а не словенски...“ Всушност, може да се каже дека тоа наоѓа свој израз во енклизата на членските морфеме, употребата на еднословните заменски форми во енклиза (*дај ми*), но и во проклиза (*им рече, ги виде, те забележав*). Во таа смисла, подразбираме и реченици што почнуваат со клитика: *Ми рече да му ги донесам работите.*, нешто што е сосема недозволиво во другите словенски јазици (сп. српски: *Рекао ми је да му донесем ствари.*).

Идентична е ситуацијата и во западните македонски дијалекти, кои во поголема мера била подложени на интерференција, а во насока и на влијание од другите балкански јазици и нивните граматички типови (заправо, нивниот граматички тип). Како што наведува Видоески (1998, 71) најкарактеристична особеност од синтаксичките е токму оваа, односно местото на кратките заменски форми, кои по правило стојат пред глаголот, дури и во почетокот на реченицата: *Го видов другар ти и тој ме поздрави.*

Наспроти нив, ситуацијата на истокот е од словенски тип, односно местото на клитиката е фиксирано постпозитивно, т.е. како енклитика. Всушност, кратките заменски форми на македонскиот дијалектен исток не можат да стојат на почетокот на реченицата и идат зад глаголот (сп. Видоески 1998, 73): *Рече му на Раде. Виде го човекот.*

Ваквата позиција во индикативот се поместува во императивни конструкции: *Дај му го! Земи му ги работите.*

Во однос на удвојувањето на објектот, процес Конески (1996, 120) наведува „уверливи примери“ забележани уште во Хлудовиот триод од 13 век, потоа во првобитниот превод на Дамаскин Студит и тоа на места каде што и во грчкиот оригинал се употребува удвоен објект, но и на места каде што во оригиналниот текст не е забележано удвојување. Во таа смисла, Конески заклучува дека се работи за обичност на конструкцијата во нашиот јазик во 16 век. Натаму, тој наведува дека „пример со удвоен објект наоѓаме и во еден запис од 1598 г. во пролог од 15 в. што се чувал во црквата св. Климент во Охрид“. Треба да се забележи дека ова е редовна појава во современиот стандарден јазик, во западните македонски дијалекти, а на исток имаме недоследна

употреба на удвојувањето (сп. со ситуацијата во бугарскиот, каде што оваа појава е од функционална, односно од прагматска природа).

Удвојувањето на објектот, како појава, треба да се бара во балканскиот народен латински, а интерферирањето не би донесло резултат во македонскиот да не се претпоставела ситуација на упростување на деклинацијата, односно премин од синтетизам кон аналитизам и, аналогно на тоа, потребата да се одбегне можното недоразбирање во поглед на функцијата на именските групи – членови на реченицата, односно можната хомонимија меѓу субјектот и директниот објект или дативниот објект со именска група зависна од име, предлошки објект или прилошка определба - сите со предлогот *на* (Минова-Ѓуркова 2000, 208).

Во однос на хронологијата на овој балканизам, Илиевски (1988:150-151) пишува за примери од втората половина на 16 в. извлечени од Крнинскиот дамаскин: *МЕНЪ МЕ ЛЮБЛААШЕ МИШЖАЕ Ъ НИИЪС ОУЧЕНИЦЪХ*. Преведувачот, иако се придржувал до грчкиот оригинал, не го превел секаде удвојувањето на објектот, туку само таму каде што сметал дека има потреба од тоа. „Од приведените примери“, пишува Илиевски (1988:155), „се гледа дека во 16 в. уште не било дефинитивно определено во сите случаи местото на кратката заменска форма, макар што има доста белези кои покажуваат дека е тоа фиксирано како во западното македонско наречје“.

Македонскиот стандард пропишува задолжително удвојување на објектот во определени именски групи. По степенот на граматикализацијата на оваа појава, македонскиот е најбалканизираниот јазик, албанскиот ќе биде на второто место, а бугарскиот стои на крајот.

Примерите од типот: *Му рече нему. Му рече на човекот. Го видов него. Го видот Перо. Им рече на децата да не излегуваат надвор.* итн. покажуваат доследност и граматикализираност на оваа појава. Исклучоци во разговорниот јазик (од психолошки причини, ни се чини, а во врска со објективноста на неопределеноста во однос на говорното лице) прават конструкциите со неопределаната замена *еден: Го видов еден човек денеска и му велам: Леле, од кога не сум те видел. Додека ја читав една книга, влезе тој.* Ситуацијата е почеста кај индиректниот, отколку кај индиректниот објект: *Му велам на еден човек (почесто), отколку: Го видов еден човек.*

IV. Преглед на системот на личните заменки во бугарскиот јазик.

Во обемниот високошколски учебник „Съвременен български език“ (Бояджиев и др. 1999, 332) заменките се дефинираат според традиционалното сфаќање: како делови од говорот со кои се заменуваат имињата (именки, придавки, броеви), вклучително и кога се прашува за нив. Тие не ги именуваат нештата, туку само посочуваат кон нив, како замена за имињата со кои се наречени.

Системот е речиси идентичен (*mutatis mutandis*) со македонскиот, односно во бугарскиот сè повеќе е зацврстена употребата на македонската тенденција за систем како во источните дијалекти. Имено, иако има можност за систем како во табела 1., почест е системот како во табела 2.:

	еднина	множина
1 л.	Н. аз	ние
	Д. на мене/мене, ми	на нас/нам, ни
	А./О. мене, ме	нас, ни
2 л.	ти	вие
	на тебе/тебе, ти	на вас/вам, ви
	тебе, те	вас, ви
3 л. (м.р.)	той	те
	на него/нему, му	на тях/тјам, им
	него, го	тјам, ги
(ж.р.)	тя	
	на неа/ней, ѝ	
	нея, я	

(Табела 4: Системот на личните заменки во бугарскиот стандарден јазик⁶.)

⁶ Според: Георгиев, Станьо: Морфологија на българскиот книжовен език, Абагар, В. Търново, 1999, 66; Хаджиева, Елена и др.: Български език за чужденци (общ курс), Универзитетско издателство „СВ. Кл. Охридски“, София, 2006, 121.

Идентичниот систем со македонскиот стандард е веќе анахрон во бугарскиот стандард, односно првата форма во датив, дадена во табелата погоре, т.е. „беспредложната употреба“ наспрема втората „предложна употреба“, е во отстапување. Имено, „за современиот носител на нашиот јазик поприродни се предложните форми“ (Боядиев и др. 1999:334).

За парадигмата на бугарските лични заменки Георгиев (1999:67) забележува дека „кратките форми за датив и акузатив во 1 и 2 л. мн. *ни, ви* се еднакви“. Понатаму, тој забележува дека предложните долги форми за датив се идентични со акузативните со предлог – се мисли на предлогот *на*.

Во однос на местото на клитиките Георгиев (1999:67) ги квалификува како енклитични, а по негацијата (во „приглаголска употреба“⁷) дека добиваат свој акцент: *книгите ми* (клитички израз), но: *не м’у к’азах*. Асенова (2002:275-276) ги наведува случаите во индикатив и во конјунктив: *Не ќе му го дам.; Да не ми ги приказваш (такива).*, како случаи на проклитичка употреба на формите на заменките, со задршка дека во бугарскиот стандард, за разлика од другите балкански јазици, фразата не може да почне со овие клитики: *Казвам му. ~ Аз му казвам*. Во императив, клитиката оди по глаголот: *Дай ми го*.

Удвојувањето на објектот во бугарскиот јазик, веќе рековме, има донекаде прагматски, односно функционален карактер и врзано е, ни се чини, за потребата од нагласување во рамките на исказот. Степенот на граматикализацијата на овој структурен балканизам во бугарскиот не е до нивото на албанската ситуација, а за македонската уште еднаш нагласуваме дека е отидена најдалеку во овој правец не само во однос на овие два јазика туку и во однос на сите други што ги сместуваме меѓу тие што го формираат Балканскиот јазичен сојуз.

Георгиев (1999:67-68) оваа појава ја нарекува удвојување, односно „реприза на местоимението“ (реприза на заменката): *Мене ме, мамо, змей либи* (народна песна). Или: *Ја чакај да ти дам и на тебе една китка* (Й. Йовков).

Како што нагласува Асенова (2002:105), оваа појава и во албанскиот и во бугарскиот може да се датира од 15-16 век. Во грчкиот и во албанскиот таа ја квалификува

⁷ Георгиев зборува за приименска и приглаголска употреба на формите на заменките.

оваа појава не толку како граматикализирани, ами повеќе со народно-разговорен карактер. И погоре напишавме *искасот*, а не реченицата, на пример, бидејќи стилистичката квалификација за разговорноста на ова појава нè тера да ја ставиме, пред сè, во рамките на усната реч, односно повеќе во опсегот на говорот, отколку на јазикот, земено и сфатено сосировски. Во таа смисла, во бугарскиот стандард се претпочитаат пројавите со неудвоен објект. Ваквите претпоставки ги потврдува и Попов (1962:169).

V. Српскиот и албанскиот систем – воведни забелешки

Едно поопсежно истражување би ги опфатило и албанскиот јазик – во балкански контекст, јужните (или, уште подобро: некои) српски дијалекти, исто така во балкански контекст, а стандардниот српски во јужнословенски контекст. Овде ги даваме само контурите и ги отвораме прашањата за овие два можни пристапи.

а) случајот на албанскиот јазик

Системот на заменките во албанскиот јазик се разликува во однос на македонскиот со отсуството на форма за среден род во трето лице еднина и со посебна форма за трето лице женски род, множина. Во однос на степенот на аналитизам, се забележуваат и аблативни форми на заменките, но, од друга страна, пак, и кратките и долгите форми за датив и за акузатив се идентични кај првото и кај второ лице.

Во однос на збороредот, албанскиот јазик го има балканскиот тип линеаризација, односно клитиките се наоѓаат пред глаголот во индикатив: *Nuk do ta thotë.* (=Нема да му го дадам.)

Идентично како во македонскиот случај, во императив проклитиката станува енклитика: *Jep i a.* (=Дај му го!)⁸

Во однос на удвојувањето на објектот, забележува дека тоа е регуларна појава во албанскиот, речиси граматикализирана на ниво на ситауцијата во македонскиот стандард и на македонскиот запад. Различна е ситуацијата со македонскиот стандард, но во многу нешта има допирни точки со разговорниот стил, а и со бугарската ситуација и воопшто со

⁸ Двата примера се според Асенова, Петя: Балканско езикознание, Faber, В. Търново, 2002, стр.275-276.

балканската, удвојувањето со неопределениот член (или: неопределената заменка) *еден*. Имено, во албанскиот е редовно удвојувањето во таквите случаи: *Jani e pret një gjë të tillë të ndhodhë*. (= *Јани го чека едно такво нешто да се случи*)⁹. Оваа појава подеднакво се покажува и кај директниот и кај индиректниот објект, односно е регуларна.

Понискиот степен на граматикализација се гледа во случаите на неудојување, забележани во албанските граматика, односно на функционална/прагматска употреба на удвојувањето на директниот објект. Удвојувањето на индиректниот објект е граматикализирана појава, а на директниот „зависи од дискурсот“¹⁰, односно не се удвојува „кога тој го носи логичкиот акцент на изразот или кога тој претставува рема во реченицата“¹¹.

б) случајот на српскиот јазик

Од прегледот на системот на заменките во српскиот јазик, можеме да забележиме изразен синтетизам, односно различни морфолошки форми за сите падежи, за разлика од македонската упростена ситуација. И во двата случаја, формите што постојат за првото лице, на пример се суплетивни.

Позицијата на клитиките во стандардниот српски е од словенски тип, односно тие се секогаш енклитики. Тоа би значело дека секогаш подразбираат постпозиција и никогаш не може да се употребат иницијално во рамките на клаузата или на реченицата: *Видео сам га*. (Наспрема: *Го видов*.) Од аспект на комуникациската структура на реченицата, прагматички, ако се работи за рема и фокусот паѓа врз заменката, па таа треба да заземе иницијална позиција, ќе се употреби долгата форма: *Њега сам видео*.

Во врска со удвојувањето на објектот, констатираме дека таа појава воопшто не постои во српскиот стандард. Исклучок прават некои српски дијалекти. Како што

⁹ Примерите се на В. Kaluli, според Шемко, Јордана: *Директниот и индиректниот објект во македонскиот и во албанскиот јазик*, Петти научен собир на млади македонисти, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2008, стр. 292.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Gramatika e gjuhës shqipe 2, Tirana, 2002, според: Ibid.

наведува Демирај (1994, 137), оваа појава „се среќава и во некои периферни говори на српскиот и хрватскиот јазик...“

Интересна е тезата на Петар Хр. Илиевски (1988,158-159), кој основата за ова удвојување ја наоѓа во морфологијата, односно во процесот на изедначувањето на долгите акузативни и дативни форми. Всушност, зародишот го гледа кај заменките и во контекст на тоа го споменува фактот дека оваа појава (удвојувањето на објектот) се среќава во периферните српски и хрватски говори, какви што се: црногорскиот, призренскиот, јужно-моравскиот, тимочкиот, потоа во Банат, Далмација, Истра, „каде што“, како што наведува тој, „почнала да се развива конструкцијата со удвоен објект, забележително е дека е таа ограничена само кај заменките“.

Како што пишува Белиќ (Белић 1905, 400), удвојувањето кај заменките е регистрирано во повеќе дијалекти од јужниот српски ареал, како на пр.

- Пирот: мен да ми су рекли;
- Врање: Мене ми дадоше;
- Леск: Дај ми мене ракију
- Приб.: Па ми тој мене зачуде
- Клис.: Мен ми казаше.

(Скратениците се предадени како кај него... Расчитувањето „Врање“ и „Пирот“ е наше.)

Белиќ одбележува и низа други примери, освен погорните, и сите ги ситуира во сферата на удвојувањето со заменки.

VI. Завршни забелешки. Синтетизација на некои балканситички сознанија и погледи.

Проследувајќи два (односно четири) система и во нивните рамки два (односно четири) потсистеми, а преку нив и три балканистички појави, се обидовме да направиме повеќе еден преглед, отколку студија за овие појави. Имено, ваквите процеси се веќе сериозно научно и продлабочено истражени, па нам ни останува во тие рамки да се обидеме да направиме прикази и синтези, кои ќе ни ги покажат *sui generis* случаите

произлезени од интерференцијата/интерференциите на балканскиот ареал, а потоа и тенденциите во развојот натаму (инхерентни поттикнати или само резултат на јазиците во контакт).

Заменките, како главен референциски експонент, а референцијата како главна врска на јазикот со стварноста, отсекогаш привлекувале големо интересирање. Нивното синтаксичко контекстуализирање придонесува да ги видиме овие ситуации не само изолирано туку и во окружување, во фрази, во искази, во реченици.

Можеме да забележиме дека од аспект на аналитизмот, односно на системот сам по себе, македонскиот стандард е најнебалкански, за разлика од аналитизмот во македонскиот јазичен систем воопшто. Источните македонски дијалекти се приближуваат до бугарската ситуација, која е чекор понатаму во однос на аналитизмот. Тенденцијата на развивање е во тој правец, се разбира.

Од друга страна, пак, другите две појави, кои беа предмет на нашиот интерес, го ставаат македонскиот стандард во центарот, односно го прикажуваат како жариште или, барем, во најголем степен балканизиран. Удвојувањето на објектот и местото на клитиките во македонската ситуација се најбалкански, а во редувањето би го ставиле албанскиот, па бугарскиот. Ситуацијата во бугарскиот може да се каже дека е од таква природа поради пораната стандардизација, па во таа смисла и поголемиот традиционализам, а и инсистирањето повеќе на општословенската ситуација, а помалку на народниот јазик. Во албанскиот јазик, оваа појава се развивала од аспект на тематско-рематската организација на реченицата, па, според тврдењето на Демирај (1994:141-142), кај првите две лица се работи за истакнување на „главниот дополнителен член на прирокот, кога тој ја претставува ремата“, а кај третото – темата. Тоа е редовно кај индиректниот објект, а кај директниот – долгите форми ја изразуваат ремата, а кратките – темата (Демирај 1994:138-139). Српската ситуација покажува значителни отстапувања и е сосема словенска, освен отстапувањата на дијалектно рамниште. Прашањата што ги отвора македонско-српското сопоставување се во сферата на разнородниот развој на формите за третото ливце еднина, на пример, или во сферата на споредувањето со дијалектите, каде што удвојувањето на објектот во српско-хрватско-босанско-црногорскиот ареал се врши само со формите на заменките.

И, тука некаде да завршиме со констатацијата на Илиевски (1988:167-168) дека во западното македонско наречје (како и во стандардниот јазик, впрочем) удвојувањето е задолжително и неговото испуштање не само што предизвикува звукова празнина ами некогаш доаѓа и до семантичка декомпозиција, па реченицата звуково може да добие и спротивна смисла: *Него го видов.*: **Него видов.* Во албанскиот (говорен) и во ароманскиот удвојувањето е задолжително, а така е и во бугарскиот и романскиот, но нередовно во народниот јазик и со статус на тавтологија во стандардот.

Претходново ни го покажува и историскиот развој на овие појави, но и на македонскиот јазик воопшто, а во таа смисла и процесите на интеракција меѓу луѓето (социолошки земено), кои придонесле за интерференција со вакви резултати.

На овие теми често било пишувано досега, но ние сакавме да направиме мал сублимат, една синтеза на погледи и резултати, кои ќе нè доведат до заклучокот дека јазикот не може да се проучува само од еден аспект, односно дека денеска не е доволен ниту само генеалогскиот, ниту само ареалниот, ниту само типолошкиот критериум, но, подлабоко, не само и лингвистичкиот ами низа критериуми, фактори и науки и дисциплини за да се дојде до објективни сознанија. Се разбира, темите се неисцрпни, а дури и синтезите никогаш не се доведени докрај.

IX. Користена литература

а) на кирилица:

1. Алими, Дервиш. 2010. Системот на личните заменки на албанскиот, англискиот и францускиот јазик и нивната употреба во правната, политичката и медиумската комуникација (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
2. Асенова, Петя. 2002. Балканско езикознание. В. Търново: Faber.
3. Белић, Александар. 1905. Дијалекти источне и јужне Србије. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
4. Бојковска, Стојка, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев и Живко Цветковски. 2008. Општа граматика на македонскиот јазик. Скопје: Просветно дело.
5. Видоески, Божидар. 1999. Дијалектите на македонскиот јазик, т. 3. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
6. Вандријес, Жозеф. 1998. Говор. Лингвистички увод у историју. Сремски Карловци-Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
7. Георгиев, Станьо. 1999. Морфологија на българският книжовен език. В. Търново: Абагар.
8. Демирај, Шабан. 1994. Балканска лингвистика. Скопје: Логос-А.
9. Дучевска, Анета. 1996. Персоналната референција во современиот македонски јазик (магистерска работа). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет.
10. Дучевска, Анета. 1997. Можен пристап за разгледување на третото лице во системот. *Трет научен собир на млади македонисти*: 49-56. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
11. Илиевски, Петар Хр. 1988. Балканолошки лингвистички студии. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
12. Конески, Блаже. 1999 [1982]. Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Детска радост.

13. Конески, Блаже. 1996 [1986]. Историја на македонскиот јазик. Скопје: Просветно дело.
14. Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2000. Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје: Магор.
15. Попов, Константин. 1962. Съвременен български език. Синтаксис. София: Наука и изкуство.
16. Станковић, Селена. 2010. Систем заменица у француском и српском језику (докторска дисертација). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.
17. Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић. 1992. Граматика српскога језика (учбеник за I, II, III и IV разред средње школе, друго, прерађено издање). Београд-Нови Сад: Завод за издавање учбенике и наставна средства-Завод за издавање учбеника.
18. Хаджиева, Елена и др.: Български език за чужденци (общ курс), Универзитетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 2006.
19. Шемко, Јордана. 2008. Директниот и индиректниот објект во македонскиот и во албанскиот јазик. *Петти научен собир на млади македонисти: 283-302*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

б) на латиница:

1. Bugarski, Ranko. 1996. Uvod u opštu lingvistiku. Beograd: Čigoja.
2. Jespersen, Otto. 1992 [1924]. The Philosophy of Grammar. Chicago: The University of Chicago Press.
3. Kristal, Dejid. 1998. Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike. Beograd: Nolit.
4. Matthews, Peter H. 2005. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford: Oxford University Press.

Resumé

Macedonian personal pronoun system has developed from the proto-Slavic case system, but in Balkan context and in turn, developed additional features, which makes it unique to the Slavic linguistic area. Namely, the first differentia specifica is on hand, the simplified pronominal case system, on the other, developed, when compared to the general analytic structure of the language. The second feature, which is in our focus, is the clitic placement in word order of the noun phrase and the clause, the proclitic position, and even the sentence-initial use of pronominal clitics. Finally, the subject of our interest is also the position of the accusative and dative pronominal forms (clitics for direct and indirect object) within the clause with the object reduplication.

These three aspects can be separated, determined as structural balkanisms and analyzed and interpreted from the aspect of common development of the languages in the Balkan region. The juxtaposition with a non-Slavic language confirms the origin and development of the phenomena. This paper presents part of the greater analyzes of certain features of the pronominal system, and here, we should also consider Serbian, in a wider context, as an antipod of these phenomena, but also Greek and Aromanian as an additional confirmation or negation of the established theses.